

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ТОВ «БЕРДЯНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МЕНДЖМЕНТУ І БІЗНЕСУ»

**СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
УКРАЇНИ**

Колективна монографія

**За редакцією
СТОЛЯРОВА В.Ф.
ФРОЛОВОЇ Г.І.**

Київ
Талком
2020

УДК 338.24:330.3

С83

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ТОВ "Бердянський університет менеджменту і бізнесу"
(протокол № 5 від 18.12. 2019 р.)*

Рецензенти:

Ляшенко В.І. – доктор економічних наук, професор, зав. відділом проблем регуляторної політики і розвитку підприємництва Інституту економіки промисловості НАН України;

Касич А.О. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Київського національного університету технологій та дизайну МОН України;

Черняк В.К. – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник ПП «Інститут фізичної економіки ім. С.А. Подолинського».

Авторський колектив

Фролова Г.І., Гріцай Н.В., Тихонюк Я.О., Скворцова О.В., Пошивалова О.В., Рунчева Н.В., Бритвенко А.С., Княженко І.І., Захарченко П.В., Міхов Л.І., Педенко О.Ю., Макарчук І.М., Яременко Л.М., Столяров В.Ф., Шинкарюк О.В., Столярова В.В. Кірова Л.Л., Матієнко Д.В., Гордєєва-Герасимова Л.Ю., Завора Т.М., Фролова В.Ю., Бельзєцька К.В., Тєсля А.О., Горяча О.Л., Нізельник Н.С., Чорнобай Г.П., Головка О.Г., Орєхова К.В., Чернова А.О., Артеменко Д.М., Стрілець В.Ю., Тютюнник Ю.М., Тютюнник С.В., Кононенко Ж.А., Яременко А.С., Гільорме Т.В., Трикоз І.В., Лобачєвська М.С., Рибас Н.В., Леваєва Л.Ю., Кучеренко С.Ю., Клименко А.А., Дубовиченко О.О., Гілевич А.М., Степанова В.О., Калєдіна Н.Б., Антошкіна Л.І., Антошкін В.К., Горб А.С., Скрипцін М.В., Порватова Н.М., Лактіонов С.Ю., Фролов Ю.М., Макарчук І.М., Грановська І.В., Буц І.М., Малишко В.В., Мирошніченко В.О., Добренко О.О., Васильченко Н.В., Соловийов Д.І., Матковський С.П., Педан В.І., Статішнюк Т.В.

Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку
С83 України: кол. моног. /за ред. Столярова В.Ф. , Фролової Г.І. –
К. :Талком, 2020. – 471 с.
ISBN 978-617-7832-12-5

Розділи монографії включають матеріали результатів наукових досліджень щодо визначення стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку та підвищення ролі інституалізації складових державотворення в Україні.

Монографія розрахована на державних експертів міністерств і відомств, відповідальних працівників центральних і місцевих органів влади, підприємств промисловості і аграрної сфери, закладів освіти та охорони здоров'я, на аспірантів, докторантів та вчених наукових установ і організацій України.

УДК 338.24:330.3

ISBN 978-617-7832-12-5

©Антошкіна Л.І., Столяров В. Ф.,
Фролова Г. І. та ін., 2020

©ТОВ «Бердянський університет
менджменту і бізнесу», 2020

ЗМІСТ

Передмова.....	6
-----------------------	----------

РОЗДІЛ 1. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН.....9

1.1. Формування стратегічних пріоритетів розвитку України в умовах євроінтеграції (<i>Фролова Г.І., Гріцай Н.В., Тихонюк Я.О.</i>).....	9
1.2. Демографічні детермінанти відтворення людського капіталу України (<i>Скворцова О.В.</i>).....	17
1.3. Статистичне моделювання економічної безпеки соціально-економічної системи (<i>Пошивалова О.В.</i>).....	39
1.4. Методологія оцінки функціонування корпоративних відносин в аграрній сфері України (<i>Рунчева Н.В., Бритвєнко А.С., Княженко І.І.</i>).....	52
1.5. Моделі стратегій розвитку курортно-рекреаційної сфери України (<i>Захарченко П.В.</i>).....	62
1.6. Особливості суспільно-економічного розвитку України як чинник трансформацій в економічному аналізі (<i>Міхов Л.І., Педенко О.Ю.</i>).....	72
1.7. Напрями удосконалення формування фонду оплати праці (<i>Макарчук І.М., Яременко Л.М.</i>).....	80

Розділ 2. НАУКОВІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....89

2.1. Організаційно-методичне забезпечення узгодженого стратегічного управління соціально-економічним розвитком регіонів та держави в трансформаційних умовах (<i>Столяров В.Ф., Шинкарюк О.В., Столярова В.</i>).....	89
2.2. Пріоритети соціально-економічного розвитку регіонів як інструмент стратегічного управління регіональною економікою (<i>Кірова Л.Л., Матієнко Д.В.</i>).....	132
2.3. Прогнозування фінансової бази регіону як один із засобів управління його соціально-економічним розвитком (<i>Гордєєва-Герасимова Л.Ю.</i>).....	144
2.4. Соціальні ризики та загрози соціально-економічній системі регіону (<i>Завора Т.М.</i>).....	153
2.5. Стратегічні пріоритети розвитку туризму на регіональному рівні (<i>Фролова В.Ю., Бельзецька К.В., Тєсля А.О.</i>).....	164

Розділ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ172

3.1. Теоретичні засади оцінювання виробничого потенціалу промислового підприємства (<i>Горяча О.Л., Нізельник Н.С., Чорнобай Г.П.</i>)....	172
--	-----

Для цілей прогнозування економічного розвитку України доцільно щорічно робити порівняльний аналіз ефективності використання ФБР кожного регіону України.

Отже, фінансову базу регіону можна вважати чинним показником фінансової стабільності регіону, адже завдяки оцінці її обсягів можна виявити потенціальні можливості розвитку регіону.

Для прогнозування обсягів ФБР були застосовані методи економетричного прогнозування, побудовані моделі тренду, які дають можливість розраховувати потенціальні обсяги фінансової бази у вигляді як точкового прогнозу, так і інтервального. Це дозволяє використовувати прогнозні показники фінансової бази регіону у системі прогнозів комплексу соціально-економічних та демографічних процесів розвитку регіону.

Прогнозування обсягів ФБР надає можливість оцінювати фінансову спроможність регіону на майбутнє, виявити його потенціал, зміцнити його фінансову самостійність.

Список літератури

1. Акулов М. Г. Петровський С. А. Макроекономічне моделювання: ретроспективний аспект та сьогодення. Регіональна бізнес-економіка та управління. 2013. № 3 (39). С10-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Rbetu_2013_3_4 (Дата зверення: 19.11.19).
2. Гордєєва-Герасимова Л.Ю. Формування фінансової бази регіону як важливий напрям регіональної політики в Україні / Пріоритетні напрями регіональної політики в економічній сфері. Колективна монографія за заг. ред. проф. Т.О. Журавльової. П.: «АРТ СИНТЕЗ-Т». 2014. С.287-296.
3. Ковальчук В.Г. Системне моделювання соціально-економічного розвитку регіонів. *Ефективність державного управління. Збірник наукових праць*. Вип.35. 2013.
4. Козьменко О.В. Економіко-математичні методи та моделі (економетрика) : навчальний посібник. Суми : Університетська книга. 2014. 406с.
5. Кундицький О.О. Регіональні особливості фінансової бази інвестування в Україні. Науковий вісник НЛТУ України: Збірник наукових праць. 2011. Вип.21.6. С.242-248. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2011/21_6/242_Kun.pdf (Дата зверення: 19.11.19).
6. Матвєєва О.Ю. Шляхи розширення фінансової бази місцевого самоврядування в умовах децентралізації управління (на прикладі Дніпропетровської області). *Державне управління та місцеве самоврядування. Збірник наукових праць*. Вип. 2(5). 2010. С.1-6.
7. Міронова Л. О. Моїсенко Л. О. Фінансовий потенціал регіону: теоретичний аспект. Вісник ДДФА. Економічні науки. 2013. № 2. С. 141-149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddfae_2013_2_18 (Дата зверення: 19.11.19).

8. Міщенко Л. О. Формування і використання коштів місцевих бюджетів України в умовах децентралізації: теорія і практика. *Ефективна економіка*. № 12. 2018. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=8&w=%D0%9B.%D0%9E.%D0%9C%D1%96%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE> (Дата звернення: 19.11.19).
9. Светуцьков С.Г., Светуцьков І.С., Кизим М.О., Клебанова Т.С. Прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів за допомогою моделей комплекснозначної економіки. *Проблеми Економіки*. 2011. № 2. С.83-90.
10. Сторонянська І. З., Максимчук М. В. Фінанси регіону в контексті формування конвергентної моделі регіонального розвитку. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Вип. 3(107). 2014. С. 302-309. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2014_3_33 (Дата звернення: 19.11.19).
11. Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : монографія: К : НІСД, 2012. 368 с. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/tozvyt_reg-77b7d.pdf (Дата звернення: 19.11.19).
12. Татарин Н. Б. Місцеві бюджети як фінансова база місцевого самоврядування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Випуск. 2017. С.159-162. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Nvuumevcg_2017_11_37 (Дата звернення: 19.11.19).
13. Ярошенко І. В. Аналіз існуючих систем прогнозування соціально-економічного розвитку у світі та в Україні. *Бізнес Інформ*. 2015. № 11. С.58-65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_11_10 (Дата звернення: 19.11.19).

2.4. Соціальні ризики та загрози соціально-економічній системі регіону

Загострення та реалізація загроз соціально-економічній системі регіону призводить до деформації й негативних наслідків, зокрема, зниження рівня і якості життя населення регіону, змін у ментальності та психології суспільства що викликає зростання соціально-політичної напруженості. Соціально-економічний розвиток регіону потребує захисту від різноманітних загроз його соціально-економічній системі та створення й поступового корегування механізмів забезпечення соціальної безпеки на засадах спільної відповідальності з боку суспільства, держави, бізнесу.

Незважаючи на визначеність Конституцією України найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку, що і визначає зміст і спрямованість діяльності держави, глибинних перетворень у соціальній структурі суспільства ще не відбулося [1]. Позитивні зміни у соціальній сфері все ще не набули системного

характеру, не забезпечили відповідних перетворень у соціальній структурі суспільства. Несистемність та недосконалість реформ в економічній та соціальній сферах, призвели до значних загроз національній безпеці країни, передумовою виникнення яких є наявність ризику, все це позначилося на соціально-економічній безпеці регіону.

Виникнення та існування соціальних ризиків характерні для кожного етапу розвитку держави, але з поступовим розвитком суспільства структура ризиків ускладнюється, посилюється їхній вплив на соціальні процеси. Відмінності у соціально-економічному розвитку регіонів України слугують підґрунтям появи нових загроз соціальній складовій соціально-економічної безпеки регіону [2, 3].

У загальному вигляді під ризиком розуміють вірогідність настання негативної події, її негативного наслідку або міру очікування неблагополуччя. Ризик та його межі із соціально-філософської точки зору визначаються системою цінностей, що склалася в індивіда або в суспільстві: людина боїться втратити те, що важливо для неї. Спочатку найстрашнішими для людства були ризики голоду, епідемій, неврожаїв, війн, які, на жаль, залишаються актуальними і в наш час. Незважаючи на постійне підвищення протягом останнього століття соціальних стандартів, природа ризиків ускладнилася, відбувається зростання їхньої кількості та загострюються наслідки.

У сучасних наукових дослідженнях ризик вважається невід'ємним явищем суспільного життя, до аналізу якого існують два підходи:

як позитивного явища;

як негативного явища.

Позитивний підхід полягає у можливості вибору людини, що надається їй у конкретній ситуації, він пов'язаний із досягненням поставленої мети й очікуваного результату.

Другий підхід - як до негативного явища - полягає в тому, що ризик розглядається у контексті систематичної взаємодії суспільства із загрозами та небезпеками, у зв'язку із чим діяльність людини завжди пов'язана з ризиком (втрати матеріального благополуччя, фінансової кризи, катастрофи тощо) [3].

У дослідженні природи ризику у наш час сформувалися і активно використовуються два протилежних підходи – поміркований, прихильники якого вважають, що ризик є об'єктивно існуючою загрозою, яка завжди опосередковується соціально-культурними стереотипами і процесами та радикальний, представники якого вважають, що ризику не існує, є лише його сприйняття, котре виступає продуктом історично, політично та соціально зумовленого погляду на буття. При цьому правомірно зазначити, що соціальні факти породжуються не лише соціальними, а й природними фактами, що свідчить про тісний взаємозв'язок природи та суспільства.

Сучасні науковці розглядають ризик у більш широкому розумінні:

поняття ризику не вичерпується вірогідністю настання негативних наслідків, а включає також ймовірність отримання сприятливого, позитивного результату;

розглядають ризик як вірогідність настання деякої події, що впливає на життєво важливі інтереси людини та суспільства [3 – 5], а оскільки врахування всіх соціальних ризиків є складним завданням, то при дослідженні їхнього впливу на суспільство встановлюється своєрідна шкала пріоритетів. Неможливість встановлення найнебезпечнішого ризику пояснюється залежністю від альтернатив, цінностей та переконань кожної особи. Одночасно, питання виявлення, сприйняття, оцінювання та попередження ризиків, у тому числі й соціальних, стає невід’ємною частиною організації системи соціальних відносин. Більшість дослідників визначають соціальні ризики лише у сфері трудової діяльності, пов’язуючи їх з доходами населення: право на забезпечення працездатних осіб у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Соціальний ризик визначають як законодавчо встановлену ймовірність настання матеріальної незабезпеченості через втрату заробітку або трудового доходу з об’єктивних, соціально значимих причин, а також необхідність додаткових витрат [5 – 7].

Інструментом мінімізації впливу соціальних ризиків є функціонування системи загальнообов’язкового державного соціального страхування в Україні, яка покликана захищати населення (детальний аналіз механізму функціонування системи загальнообов’язкового державного соціального страхування надано у [8 – 11]). Проте проведені дослідження у напрямі аналізу системи загальнообов’язкового державного соціального страхування за видами страхування дозволили зробити висновок про необхідність її реформуванні і, перш за все, у контексті мінімізації впливу загроз на працююче населення. Деякі вчені характеризують соціальні ризики як можливі події, що підривають безпеку людини як в економічному контексті, так і в контексті загального добробуту [12]. Суб’єктами ризику виступають індивіди, соціальні групи, спільноти, соціальні інститути, організації.

Таким чином, соціальний ризик визначається як загроза, що виникає і виявляє себе у соціальній сфері суспільства, має негативні соціальні наслідки, впливає на життєдіяльність індивідів, соціальних груп та суспільства в цілому. Соціальні ризики тісно взаємопов’язані з іншими видами суспільних ризиків, а методична база для їхнього дослідження і класифікації практично відсутня. Існують також значні труднощі стосовно прогнозування, профілактики, мінімізації впливу та подолання соціальних ризиків. Також соціальні ризики практично неможливо виокремити у загальному вигляді, оскільки кожен з них тісно пов’язаний з явищами та процесами, що відбуваються в інших сферах суспільства.

Здійснені дослідження дозволяють стверджувати про певні особливості соціальних ризиків, нехтування якими та невживання заходів щодо упередження, унеможливають їх подолання, а в подальшому призводять до їхнього нагромадження. Свідченням цього є збереження низького рівня та якості життя населення, низька продуктивність і оплата праці та соціальні

ризиків, пов'язані зі специфікою функціонування ринкової економіки, що загострюються в період фінансово-економічних криз (ризиків безробіття, бідності, безпритульності тощо).

Окрема група соціальних ризиків містить ризики з:
невиплати та заборгованості по заробітній платі, пенсіях;
зубожіння населення;
руйнування соціальних цінностей;
тінізації відносин у всіх сферах економіки;
корупції.

Специфічні вияви соціальних ризиків в Україні зумовлені такими причинами:

деформація існуючого соціального порядку;
аккумуляція ризиків (накопичення ризиків призводить до їхньої трансформації);
відсутність у суспільстві консенсусу щодо базових цінностей і спільної мети;

зволіканням щодо реагування на появу соціальних ризиків [2].

У соціальній сфері особливо руйнівними є загрози, спричинені різноманітними процесами в економіці та політиці. Так, протягом останніх років в Україні посилюється загроза бідності через зменшення реальних доходів громадян та інфляційні процеси, що призводить до падіння рівня споживання практично всіх видів товарів та послуг. Погіршення стану здоров'я населення й умов проживання негативно впливають на стан здоров'я нації, що сьогодні вже починає перетворюватися на загрозу національній безпеці України.

Банкрутство та закриття підприємств призводять до зменшення чисельності працюючих, що, у свою чергу, спричиняє збільшення безробітних і масову трудову міграцію. На початок 2019 р. за даними ДФС України повністю «сіру» зарплату отримують 8 з 26 мільйонів працюючих українців. Тіньовий ринок праці оцінюється в 30 млрд. грн. За даними Міністерства соціальної політики України за схемою «мінімальна зарплата плюс готівка у конверті» працює 75% приватних підприємств в Україні [13].

Погіршення демографічної ситуації та зменшення кількості працюючих на підприємствах і їхніх доходів у 2000-х роках призвели до збільшення дефіциту пенсійного фонду України, що викликало загрозу щодо виплати пенсійного забезпечення. У 2019 р. обсяг виплат Пенсійного фонду України становитиме 398,2 млрд. грн, з яких 167 млрд. грн – це дотації з Державного бюджету.

Фахівці Мінфіну відзначають про можливе зростання обсягу видатків Державного бюджету України на 2020 рік на пенсійні виплати внаслідок прийняття законів щодо фінансування невиплачених сум пенсій особам, які проживають у населених пунктах Донецької та Луганської областей, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють повноваження у розмірі від 35,5 млрд грн до 84,3 млрд гривень [14].

Сьогодні основними загрозами національній безпеці держави у соціальній сфері є:

неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення;

криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення, погіршення стану здоров'я населення;

поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб;

загострення демографічної кризи;

зменшення можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства;

вияви моральної та духовної деградації суспільства;

зростання дитячої й підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва;

невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам.

Найважливішими загрозами соціальній сфері України залишається бідність населення, різке розшарування та збільшення соціальної нерівності в суспільстві, спричинені переходом до ринкової економіки, приватизаційними процесами. Бідність характеризується неможливістю внаслідок нестачі коштів підтримувати якісний рівень життя, отримувати якісні послуги з охорони здоров'я, освітні послуги, мати визначені на рівні законодавства санітарні норми та умови проживання. Одночасно бідність – це і неможливість підтримувати мінімальний рівень споживання, що визначається на основі фізіологічних, соціальних та культурно обумовлених нормативів.

Бідними вважаються громадяни:

рівень життя яких є нижчим за певний середній стандарт, прийнятий у суспільстві;

рівень життя котрих нижчий за мінімальний рівень життя для цього суспільства.

Основними причинами бідності в Україні є:

неефективна грошово-кредитна, податкова політика;

зупинка та закриття виробництва; виникнення заборгованості по виплатах заробітної плати;

недостатній розмір пенсійного забезпечення;

випереджальне зростання цін порівняно з підвищенням заробітної плати та соціальних виплат.

Негативно впливають на рівень життя населення в Україні комерціалізація системи охорони здоров'я, нерозвиненість страхової медицини, невідповідність трансформаційним перетворенням системи соціального захисту населення.

Але хоча бідність населення є соціальною проблемою, вона має й індивідуальну складову, яка пов'язана з віком, статтю, станом здоров'я, системою поглядів та цінностей людини, її очікуваннями від життя,

можливістю отримання вищої освіти, місцем проживання, соціально-економічним розвитком регіону тощо.

Особливої уваги в період фінансово-економічних криз, посткризовий період і в період військових дій на території України потребує цілком реальна загроза низької збалансованості продуктивної зайнятості працездатного населення, наслідком чого є безробіття, особливо в прихованій формі, деформації в оплаті праці, низька якість робочої сили, дискримінація у доступі до роботи та послабленні соціального захисту працівників. Мають місце і негативні тенденції, пов'язані з недосконалістю ринку праці, зміною структури незайнятості, повільними темпами адаптації ринку праці до змін економічної кон'юнктури.

До основних причин існування в Україні безробіття належать:

постійний науково-технічний прогрес, який впливає на вивільнення робочої сили;

обмеженість платоспроможного попиту на товари і послуги, що спричиняє згортання виробництва;

нерівномірність розвитку продуктивних сил у регіонах України, що зумовлює низький рівень залучення трудових ресурсів до виробничого процесу;

низький рівень заробітних плат та незадоволеність рівнем життя, що призводить до збільшення кількості українських трудових мігрантів.

За даними Державного комітету статистики України в грудні 2018 р. у Державній службі зайнятості було зареєстровано 341,7 тис. осіб, які щомісяця отримували допомогу у розмірі у середньому 2876 грн. Станом на 01.02.2019 р. в Державній службі зайнятості зареєстровано вже 364,3 тис. безробітних. Найбільше безробітних на 01.03.2019 р. зареєстровано у Вінницькій (24395 осіб), Харківській (23635 осіб), Полтавській (22960 осіб) областях [15].

Проте надані статистичні дані не дають змоги врахувати тих, хто втратив «надію на працю» в Україні. До того ж є достатньо багато безробітних, котрі не перебувають на обліку в службі зайнятості. Статистичні дані не враховують часткову зайнятість, перебування працюючих у примусових відпустках з ініціативи адміністрації. Поширеним явищем є надання «безробітними» неправдивої інформації, часто такі люди працюють без офіційного оформлення, але отримують заробітну плату. Це унеможливило виявлення тих людей, що працюють у тіньовому секторі економіки і одночасно отримують виплати з безробіття.

Високий рівень прихованої (або тіньової) зайнятості, тобто такої трудової діяльності, яка дозволена чинним законодавством, однак процедура її реєстрації не передбачена чи обмежена, а результати (доходи) не враховуються офіційною статистикою і не підлягають оподаткуванню, є суттєвою соціальною загрозою у сфері не лише трудових відносин. Реалізація цієї загрози вже давно триває, а одним з її серйозних наслідків поряд із зазначеними є недоотриманням надходжень бюджетами різних рівнів, що позначається на життєвому рівні всього населення. Відсутність достовірної інформації про стан економіки і

реальний обсяг ВВП заважає макроекономічному прогнозуванню, розробленню ефективних програм розвитку національної економіки.

Неформальна зайнятість є нерегулярною, нестабільною, а тому ризиковою. Вона у переважній більшості випадків найманих працівників трудових прав і гарантій, передбачених законодавством, а також участі у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Проте заходи для зменшення податкового тиску на працездатне населення шляхом зменшення єдиного соціального внеску більше, ніж у двічі не поліпшили ситуацію, тобто не сприяли збільшенню доходів до фондів соціального страхування.

Суттєвою загрозою соціальній безпеці залишається збереження достатньо вагомій частки довготривалого безробіття й обмежені можливості працевлаштування населення, що формує основу для наростання ризиків у сфері праці. Структура безробітного населення України за тривалістю незайнятості наведена у таблиці 1.

Таблиця 1

Безробітне населення (за методологією МОП) залежно від тривалості безробіття протягом 2000–2018 р.

Рік	Безробітне населення у віці 15-70 років, тис. осіб	З них особи, які раніше мали роботу		У тому числі за тривалістю незайнятості, у % до підсумку							Середня тривалість незайнятості, місяців
		Усього, тис. осіб	У % до безробітних	До 1-го місяця	Від 1-го до 3-х місяців	Від 3-х до 6-ти місяців	Від 6-ти до 9-ти місяців	Від 9-ти до 12-ти	12 місяців і більше		
2000	2655,8	2176,3	81,9	3,6	11,2	11,7	8,5	9,6	55,4	10	
2001	2455,0	2296,2	93,5	3,1	11,1	11,1	9,5	9,8	55,4	10	
2002	2140,7	2052,9	95,9	2,7	12,6	11,6	10,1	9,8	53,2	10	
2003	2008,0	1915,8	95,4	3,1	13,9	12,9	10,5	9,6	50,0	9	
2004	1906,7	1808,6	94,9	8,0	17,8	15,2	10,9	5,6	42,5	8	
2005	1600,8	1523,5	95,2	9,7	23,4	20,4	10,7	6,0	29,8	7	
2006	1515,0	1443,8	95,3	10,9	25,4	21,7	10,7	5,5	25,8	6	
2007	1417,6	1362,6	96,1	11,9	27,2	22,0	10,6	5,3	23,0	6	
2008	1425,1	1347,9	94,6	14,6	30,8	19,9	9,0	5,1	20,6	6	
2009	1958,8	1896,6	96,8	11,0	28,4	26,9	13,4	6,3	14,0	6	
2010	1785,6	1711,8	95,9	9,8	24,3	21,8	11,3	9,2	23,6	7	
2011	1732,7	1674,4	96,6	12,0	28,4	23,2	10,5	6,4	19,5	6	
2012	1657,2	1608,5	97,1	12,0	26,1	22,4	10,7	7,0	21,8	6	
2013	1576,5	1187,8	-	8,3	23,0	24,0	10,6	6,8	27,3	10	
2014	1847,6	1801,6	97,5	13,4	31,7	25,1	10,2	6,8	12,8	5	
2015	1654,7	1617,4	97,7	10,5	23,3	23,9	11,0	7,3	24,0	7	
2016	1678,2	1634,8	97,4	10,5	26,2	21,6	10,0	6,4	25,3	7	
2017	1698,0	1662,5	97,9	12,0	26,1	19,3	9,5	6,4	26,7	7	
2018	1578,6	1546,0	97,9	11,7	28,8	22,8	9,0	6,1	21,6	6	

Джерело: Складено автором за даними [15]

Аналіз даних вибірових обстежень економічної активності населення України свідчить, що частка довготривалої незайнятості (з періодом пошуку роботи понад 12 місяців) зростала протягом 2015 – 2017 рр. Незначне зменшення цього показника останніми роками лише підтверджує збільшення частки населення, яка в пошуках роботи виїжджає за кордон.

Головною закономірністю формування тривалого безробіття є повільне скорочення шансів працевлаштування й виходу з безробіття із часом перебування у стані безробіття: чим більше часу незайнята особа провела в пошуках роботи, тим менша ймовірність того, що вона знайде роботу, тим більша тривалість безробіття. Іншими словами, рівень працевлаштування серед безробітних осіб з дуже тривалим періодом незайнятості є значно меншим, ніж у осіб з коротшим періодом [16].

Суттєвою загрозою соціальній безпеці в Україні у сфері праці та трудових відносин є деформації в оплаті праці. Проведений аналіз виявив зростання середньомісячної номінальної заробітної плати штатного працівника підприємств, установ та організацій (10239 грн), що у 2,45 разів перевищує мінімальну заробітну плату (4173 грн у 2019 р.).

Найбільший розмір заробітної плати штатних працівників за видами економічної діяльності в Україні у грудні 2018 р. мав місце в енергетиці (15875 грн), що у співвідношенні зі середнім рівнем становило 150,1 % [17].

У контексті наслідків цієї загрози на особливу увагу заслуговує штучне заниження оплати праці, успадковане Україною від адміністративно-планової системи з її низьким рівнем заробітної плати. Низькі стандарти оплати праці не здатні забезпечити гідного рівня життя, оскільки безпосередньо пов'язані з поширенням бідності серед працюючого населення та працевладних верств населення, послаблюють мотивацію населення до економічної активності й перекреслюють усі зусилля, спрямовані на поліпшення якості робочої сили. Поширення безробіття та утриманських настроїв, особливо серед молоді, – надзвичайно небезпечне явище, що деформує систему ціннісних орієнтацій у суспільстві, а дискримінація в доступі до роботи та послаблення захисту працюючих посилює соціальні загрози у галузі праці.

Однією з найголовніших загроз соціальній сфері в Україні залишається вкрай складна демографічна ситуація. Адже демографічний чинник є одним з визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави.

Тенденція зменшення чисельності населення в Україні розпочалася у 1991 р. і Україна вступила до якісно нового етапу – етапу депопуляції. За оцінкою Державного комітету статистики, чисельність наявного населення в Україні станом на 1.06.2019 р. становила 42030,8 тис. осіб, що на 146 тис. осіб менше, ніж на початок 2019 р. [18]. Майже 70% населення України мешкає у містах, а у структурі населення переважають жінки - 53,7% [19]. Залишається суттєвим перевищення кількості померлих над кількістю живонароджених: на 100 померлих - 49 «живо народжених». За прогнозом Міжнародного валютного фонду, наданого у квітні 2019 р., населення України буде поступово скорочуватися і на кінець 2024 р. становитиме 41,047 млн. осіб [20].

Падіння народжуваності призвело до змін у віковому складі населення – до зменшення частки дітей і молоді та збільшення частки людей старшого і похилого віку, зокрема пенсійного. Частка населення у віці 60 років і старше на 1 січня 2019 р. становила 23,3% (9827, 1 млн. осіб). Населення у віці 65 років і старше переважає у Донецькій (864612 осіб), Луганській (455569 осіб) та Харківській (448909 осіб) областях. Найвищий рівень постаріння зафіксовано у сільських жінок (понад 30%), що ускладнює пенсійне забезпечення населення [19].

За Національним демографічним прогнозом до 2050 року майже третина населення в Україні буде старше 60 років. Проте протягом найближчих 10–40 років всі розвинені країни, за прогнозами Світового банку та Міжнародної організації праці, зіштовхнуться з проблемою старіння населення через скорочення народжуваності та подовження тривалості життя.

Негативний демографічний стан в Україні ускладнюється ще й через різке зменшення кількості шлюбів, зростання кількості розлучених, удівців, особливо вдовиць, збільшення частки бездітних і одинокітних родин. Проте головною загрозою в Україні є не лише зменшення через різні причини чисельності населення, знижується його якість - рівень загальної захворюваності в Україні є одним з найвищих серед країн на теренах колишнього Радянського Союзу. В Україні стан здоров'я і рівень смертності населення відображає загальне соціальне благополуччя і є важливим критерієм національної безпеки держави. Здоров'я населення є передумовою, і наслідком стабільного соціально-економічного розвитку країни: здоров'я населення, а не лише збільшення тривалості життя є свідченням досягнення більш високого рівня людського розвитку. В українському суспільстві у пострадянський період відбулися суттєві зміни у способі та якості життя населення і, як наслідок, у рівнях захворюваності й смертності населення.

В Україні спостерігається дуже значні ризики, пов'язані з:

хворобою, втратою здоров'я та працездатності (постійною й тимчасовою);

ризика передчасної смерті, в тому числі від соціально небезпечних і соціально зумовлених захворювань, дослідження яких дає змогу виявити реальні та потенційні резерви поліпшення якісних характеристик населення, зокрема ті, що стосуються стану здоров'я й середньої тривалості життя.

Протягом останніх років динаміка показників поширеності хвороб серед населення України має тенденцію до зростання.

Для того, щоб покращити ситуацію у майбутньому, необхідне реформування медичної системи, зокрема, збільшення фінансування не лише для лікування ВІЛ-інфікованих осіб та осіб із захворюванням на туберкульоз, а й на профілактику цих захворювань.

В країні неможливо забезпечити високий рівень соціальної безпеки, якщо несприятливою є криміногенна ситуація, яка характеризується зростанням злочинності, зокрема проти особистості, порушенням законності в діяльності правоохоронних органів і державних служб. Поки ще в Україні відсутні ознаки

стабілізації криміногенної ситуації, масив злочинів неповною мірою охоплено органами кримінальної юстиції, спостерігаються якісно нові характеристики злочинності.

Незадовільна криміногенна ситуація зумовлена низкою причин:
військові дії на сході України;
реформування у Міністерстві внутрішніх справ.

Однією з вагомих загроз соціальної сфері у сучасних умовах в Україні, незважаючи на реформування, залишається стан пенсійного забезпечення, що зумовлено:

дефіцитом бюджету Пенсійного фонду України;
демографічною ситуацією;
тіньовою зайнятістю;
високими ставками пенсійних внесків;
необґрунтовано високими пенсіями для окремих категорій осіб;
міграційними процесами.

Разом з позитивними зрушеннями у пенсійній системі України протягом останніх років відмічається:

несприйняття населенням окремих заходів, зокрема підвищення пенсійного віку в жінок, збільшення стажу роботи для отримання пенсії;

різкі диспропорції у розмірах пенсійного забезпечення, спричинені існуванням законодавства щодо пенсійного забезпечення за професійною ознакою;

недостатня обізнаність населення щодо можливості участі у недержавному пенсійному страхуванні, надієвість другого рівня пенсійного страхування;

патерналістські очікування населення (перекладання відповідальності на державу за своє майбутнє).

Отже, в сучасних умовах в Україні більшість соціальних підсистем опинилися у загрозливому стані, що потребує виявлення та оцінювання загроз соціальної сфері країни з наступним розробленням шляхів їхньої нейтралізації, пригальмування реалізації та пом'якшення її наслідків.

їх усунення і нейтралізації та визначення організаційно-економічного механізму соціального захисту населення.

Список літератури

1. Конституція України від 21.02.2019 підстава - 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки : монографія / О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова та ін. Київ, Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.

3. Онищенко В. О., Завора Т. М., Чепурний О. В. Соціальна безпека регіону: теоретичні та прикладні аспекти: монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2015. 275 с.

4. Краус Н. М. Соціальна безпека на різних рівнях економічної

агрегації. *Економіка і регіон*. 2013. № 5. С. 189–193.

5. Kozachenko Ganna, Zavora Taina. SOCIAL COMPOSITION OF REGION SOCIO-ECONOMIC SECURITY: STATE AND PROSPECTS FOR STRENGTHENING. Strategic Management: Global Trends and National Peculiarities. Collective monograph. Poland: Publishing House “Baltija Publishing”, 2019. P. 351 – 372.

6. Хомра О. У., Русанова Т. Є. Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії. Стратегічна панорама. 2004. № 1. С. 73–79.

7. Козаченко А.В., Завора Т.М., Супруненко А.С. Оцінювання соціально-економічної безпеки Полтавської області. *Бізнес Інформ*. 2019. №4. С. 170–181.

8. Завора Т. М. Сучасні реалії реформування пенсійної системи України. У кн.: Розвиток фінансового ринку в Україні: проблеми та перспективи : монографія / за ред. В. О. Онищенко. Полтава : ПолтНТУ, 2013. С. 62–75.

9. Завора Т.М. Напрями реформування системи ЗДСС як основа забезпечення національної безпеки у соціальній сфері. Фінансова безпека в системі забезпечення національних економічних інтересів: проблеми і перспективи: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. 27-28 травня 2016 р. Полтава : ПолтНТУ, 2016. С. 153–155.

10. Завора Т. М., Стовба Ю. І. Формування системи загальнообов'язкового державного медичного страхування в Україні. Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Економіка. 2015. Вип. 9. С. 20-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ek_2015_9_5 (дата звернення 13.04.2018).

11. Штепенко К. П., Борисова Т. І. Стан добровільного медичного страхування в контексті розгляду діяльності страхових компаній. Ефективна економіка: ел. фах. наук. видання. 2019. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6893> (дата звернення 11.06.2019). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.2.43.

12. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків : монографія / за ред. Е. М. Лібанової. К. : І-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи, 2010. 496 с.

13. Більше 30% працівників в Україні отримує зарплату в конвертах – ДФС. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/10288767-bilshe-30-pracivnikiv-v-ukrajini-otrimuye-zarplatu-v-konvertah-dfs.html>.

14. «Про Державний бюджет України на 2020 рік» URL: http://optimacenter.org/userfiles/draft_budg_2020.pdf.

15. Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/gr/ean/ean_u/arh_brntp_rik_u.htm (дата звернення 8.06.2019).

16. Завора Т. М., Берест О. С. Оптимізація активних і пасивних заходів державної політики зайнятості у контексті формування соціальної безпеки. *Наука й економіка*. 2014. вип. 4 (32), Т.І. С. 260–266.